

Uddannelsens titel:

Sorg- og krisearbejde i omsorgs- og pæd. område

Til uddannelsen er der udarbejdet to inspirationsmaterialer. Et til det pædagogiske område og et til social- og sundhedsområdet.

Dette er inspirationsmaterialet til det pædagogiske område.

Inspirationsmaterialet er udviklet af:

Maja Kellberg

Århus Social- og Sundhedsskole,

Olof Palmes Alle 35, 8200 Århus N

mak@sosuaarhus.dk

51 54 19 20

1. Uddannelsens sammenhæng til jobområde (FKB)

Moder-FKB:

Moder-FKB:

2223 Socialpsykiatri og fysisk/psykisk handicap

Endvidere tilknyttet følgende af EPOS FKBere:

2222 Ældrepleje, sygepleje og sundhed i kommunalt regi

2223 Socialpsykiatri og fysisk/psykisk handicap (moder-FKB)

2629 Pædagogisk arbejde med børn og unge

2688 Patientrelateret service på sygehusene

2726 Arbejde på klubområdet og i kulturhuse

Arbejdsfunktioner

Hvert år mister en stor gruppe af børn og unge et nærtstående familiemedlem eller kammerat. Hertil kommer at mange børn og unge lever i en hverdag, hvor deres mor eller far er alvorligt fysisk syg, og hvor angsten for at miste vedkommende får afgørende indflydelse på, hvordan børne- og ungdomslivet kommer til at se ud. Det betyder, at der hver dag er mange børn og unge, der berøres af sygdom og død og bag dem står endnu flere pårørende og familiemedlemmer. I og med at disse børn og unge dagligt er i kontakt med professionelle voksne, hvad enten det er i dagplejen, børnehaven, skolen eller i fritidslivet stilles der store krav til det pædagogiske personales kompetencer. Det er vigtigt, at man som professionel og ansvarlig voksen ved, hvordan den normale sorgproces forløber hos børn og unge, hvordan man skal tale med børn og unge i sorg eller krise, og ved, hvad der kan ydes af støtte og hjælp i den akutte situation og tiden derefter.

Deltagerforudsætninger

Deltagernes faglige forudsætninger vil være meget forskellige; de vil være præget dels af det arbejdsområde, de kommer fra, dels af, om de har en pædagogisk grunduddannelse eller tilsvarende, eller om de er ufaglærte.

Der kan være deltagere, der arbejder meget alene, f.eks. dagplejere og deltagere, som altid har kolleger omkring sig. Eksempelvis pædagogiske medarbejdere i børnehaver, vuggestuer og fritidsordninger.

Relevante uddannelser at kombinere med

42834 Anerkendende kommunikation i omsorgsarbejdet

40736 Arbejdet med udsatte og sårbare børn og unge

42665 Samspil og relationer i pædagogisk arbejde

2. Ideer til tilrettelæggelse

Kurset kan afholdes som samlet 5 dages kursus eller afholdes med split som hhv. 3 + 2 dage eller 4 + 1 dag. Ved afholdelse med split anbefales det, at nærmeste leder informeres om den splitopgave deltagerne evt. sendes hjem med. Splitopgaven kan fx være en refleksionsopgave over temaer fra kurset og/eller en opfordring til at få en dialog på arbejdspladsen om temaerne fra kurset. Det er tanken at nærmeste leder kan støtte deltagerenes i splitopgaven og dermed støtte deltagerens læring og fremme transfer. Som en hjælp til lederen kan det aftales, at kursusmateriale sendes til denne.

Det anbefales, at deltagerne skriver logbog løbende gennem kurset.

3. Temaer

Temaoversigt

- Tema 1 Sorg- og kriseforståelse
- Tema 2 Fagpersonens betydning og ansvar for børn og unge i sorg eller krise
- Tema 3 Fagpersonens kompetencer i mødet med sorg- eller kriseramte børn og unge og den nærmeste familie
- Tema 4 Rørt, ramt og rystet som fagperson
- Tema 5 Arbejdet med handleplaner
- Tema 6 Offentlige tilbud om støtte til sorg- eller kriseramte børn og unge samt den nærmeste familie

Tema 1: Sorg- og kriseforståelse

Der indledes med tema 1 med henblik på at give deltagerne en bred forståelse af forskellige teoretiske perspektiver på sorg- og krise. I den forbindelse bliver det væsentligt at fremhæve de forskelle, der kan være på børn og unges håndtering af en sorg- eller krisesituation i modsætning til de voksne. Herudover peges der på, at nogle faktorer og omstændigheder omkring dødsfaldet kan have særlig betydning for sorgprocessen og komplicere denne, hvorfor fagpersonen må have en særlig opmærksomhed rettet herpå.

- Emne 1: Definitioner på sorg og krise
- Emne 2: Sorg- og krise reaktioner hos børn og unge
- Emne 3: Sorg som en relationel udfordring/fagpersonens møde med den sorg- eller kriseramte
- Emne 4: Dødsfaldets omstændigheder
- Emne 5: Kønsforskelle i sorgarbejdet
- Emne 6: Kompliceret sorg hos børn

Metode:

- Filmklip fra "Når børn mister" 1-5. Produceret for DR af: TV-DOK, 2002, spilletid: 144 min. Kræftens bekæmpelse.
- Vælg én af de fem film.
- Temaets emner udfoldes af underviseren i forhold til den valgte video. Dette forudsætter, at underviseren har forberedt en analyse af videoen med afsæt i den anbefalede litteratur om sorg og krise.
- Derefter refleksionsøvelse ud fra TPS-metoden som går ud på følgende:

- **Think:** Hvad er deltageren blevet optaget af efter filmen og analysen af denne?
- **Pair:** Deltagerne deler deres refleksioner med sidemanden eller i mindre grupper.
- **Share:** Underviseren inviterer til fælles refleksion på klassen. Deltagerne fremlægger for hinanden hvad de har været optagede af.

- Opsamling: Underviseren kan afrunde dagens tema med en kort opsamling på deltagernes sorg- og kriseforståelse. Opsamlingen kan ske i form af en quiz, hvor deltagerne får mulighed for at afprøve deres viden på området. Underviseren får ligeledes et billede af, hvilke områder der evt. kan/skal repeteres løbende, således at deltagerne får mulighed for at opnå en større sikkerhed i temaet. Quizzen kan f.eks. udarbejdes i App'en Nearpod, hvis der bruges Ipad på kurset, eller i lignende apps, der kan anvendes til quizz.
- Underviseren kan introducere til næste tema ved at stille deltagerne følgende spørgsmål:
 - Hvilken betydning har den professionelle omsorgsperson for børn og unge i sorg eller krise i modsætning til fagfolk som fx psykologer, læger og psykiatere?
- Deltagerne inddeles i grupper og får ca.30 min til i fællesskab at svare på spørgsmålet.
- Deltagerne sammenfatter deres svar i noteform med henblik på, at de dagen efter kan fremlægge deres refleksioner for resten af holdet.

Tema 2: Fagpersonens betydning og ansvar for børn og unge i sorg eller krise

Formålet med temaet er at få drøftet den enkelte fagpersons ansvar ift. at støtte børn og unge i sorg- eller krise. En vigtig del er her at få afgrænset den betydning, det pædagogiske personale har ift. andre relevante fagpersoner. Der lægges særlig vægt på betydningen af den professionelle som den, der har det nærmeste kendskab til barnet og på betydningen af de værdier og holdninger, der eksisterer i kulturen på arbejdspladsen på teamniveau ift. sorg- og kriseprocesser.

- Emne 1: Fagpersonen som barnet eller den unges fortrolige
- Emne 2: Fagpersonens kendskab til barnet eller den unges personlighed, temperament og typiske reaktioner
- Emne 3: Fagpersonens kendskab til kulturen i den enkelte institution eller klasse

- Emne 4: Fagpersonen som ekspert i formidling af budskaber til børn og unge i højere grad end psykologer/psykiatere/læger
- Emne 5: Fagpersonens viden om den praksis institutionen eller klassen plejer at benytte når svære samtaler skal finde sted

Metode:

- Som introduktion til dette tema kan underviseren indlede med en opsamling på de besvarelser deltagerne har udarbejdet ved tema 1 ud fra spørgsmålet: Hvilken betydning har den professionelle omsorgsperson for børn og unge i sorg eller krise i modsætning til fagfolk som fx psykologer, læger og psykiatere?
- Gruppevis fremlægger deltagerne deres besvarelser for hinanden. Underviseren kan undervejs nedskrive vigtige udsagn fra deltageres fremlæggelser som optakt til undervisningen i temaet.
- Underviseren kan efter ovenstående opsamling introducere til dagens tema med afsæt i den anbefalede litteratur. Det kan anbefales at deltagerne får mulighed for at sammenligne deres egne svar med den teoretiske belysning af temaet.

Tema 3: Fagpersonens kompetencer i mødet med sorg- eller kriseramte børn og unge og den nærmeste familie

Formålet med temaet er, med afsæt i den grundlæggende sorg- og kriseforståelse, at udvikle deltageres kommunikative kompetencer ift. mødet med mennesker i sorg og krise. Fokus er både på forståelse for kommunikationens betydning og på træning af kommunikative redskaber.

- Emne 1: Har grundlæggende sorg- og kriseforståelse
- Emne 2: Har kendskab til retningslinjer for omsorg
- Emne 3: Kan formidle svære budskaber til børn og unge
- Emne 4: Kan samtale om tab og sorg
- Emne 5: Kan reflektere over, hvordan barnet eller den unge kan hjælpes til at udtrykke sin sorg
- Emne 6: Har kendskab til rollen som ressourceperson/kontaktperson i en sorg- eller krisesituation
- Emne 7: Professionel kommunikation:
 - Aktiv lytning
 - Empatisk kommunikation

Metode:

- Deltagerne introduceres til tema 3 som relaterer sig tæt til tema 2. Deltagerne kan gruppevis udarbejde et mind-map over temaet ud fra spørgsmålet:
 - Hvilke kompetencer er det nødvendigt at tilegne sig som fagperson med henblik på at kommunikere med børn og unge samt deres familie i en sorg- eller krisesituation.
- Herefter fremlægger grupperne deres mind-map for hinanden og får dermed i fællesskabet mulighed for at reflektere over hvad det kræver af en fagpersonen, når en sorg- eller krisesituation opstår.

- Underviseren introducerer efter ovenstående opsamling til dagens tema med afsæt i den anbefalede litteratur samt klip fra "Når børn mister". Det er væsentligt at deltagerne får mulighed for at sammenligne deres egne svar med den teoretiske belysning af temaet.
- Deltagerne slutter dagen af med praksisøvelser i empatisk kommunikation (spørgemetoder) og aktiv lytning. (se afsnit 4 hvor der angives øvelser til temaet).

Tema 4: Rørt, ramt og rystet som fagperson

For fagpersonen handler det om evnen til at rumme barnet/unges sorg eller krise uden at identificere sig med eller lade sig oversvømme af den. Det kan kræve, at man arbejder med sig selv for at opnå et godt kendskab til egne reaktioner ifm. med tabsoplevelser – et godt selvkendskab, herunder viden om, at man kan have blinde pletter, som risikerer at hæmme for det professionelle ansvar. I det arbejde kan den kollegiale støtte, fx i form af kollegial supervision være hjælpsom og fagligt udviklende.

- Emne 1: Sekundær traumatisering som henholdsvis en risiko- og udviklingsfaktor for fagpersonen
- Emne 2: Kollegial støtte

Metode:

- Temaets begrebsverden foldes ud af underviseren
- Underviseren kan vælge at tage afsæt i en case om emnet og deltagerne egne oplevelser i arbejdet med sorg- eller kriseramte børn eller unge.
- Der kan også udarbejdes spørgsmål til deltagerne omkring egne erfaringer med tabsoplevelser.

Tema 5: Arbejdet med handleplaner

- Emne 1: Intro til begrebet handleplan – herunder uddybes hvorfor en sådan handleplan er relevant.
- Emne 2: Hvad skal en sådan handleplan indeholde?
- Emne 3: Hvordan udarbejdes en handleplan?
- Emne 4: Hvem har ansvaret for at den udarbejdes?

Metode:

- Underviseren introducerer til begrebet "Handleplan" med afsæt i filmrækken "Når børn mister" Produceret for DR af: TV-DOK, 2002, spilletid: 144 min
- Deltagerne kan undersøge, om der findes en handleplan for børn og unge på deres arbejdsplads. Såfremt nogle af deltagerne er ledige, kan de samarbejde med deltagere, der er tilknyttet en arbejdsplads.
- Deltagerne fremlægger for hinanden i grupper, hvilken handleplan for børn og unge i sorg eller krise der evt. er udarbejdet på deres arbejdsplads. Hvis ingen har sådanne handleplaner, kan der i grupperne arbejdes med idéer til handleplaner som vil kunne implementeres på deltagerne arbejdspladser
- Formålet er, at deltagerne inspirerer hinanden til henholdsvis at udarbejde eller forbedre en eksisterende handleplan for børn og unge i sorg.

Tema 6: Offentlige tilbud om støtte til sorg- eller kriseramte børn og unge samt den nærmeste familie

En del af støtten til børn og unge kan være at informere om støttetilbud – offentlige som private. Det anbefales, at der på kurset afsættes tid til, at den enkelte deltager konkret kan afsøge, hvilke støttemuligheder der er. I forlængelse af det sidste tema og som afslutning på hele kurset forekommer det velvalgt at give deltagerne mulighed for at afprøve deres forståelse og kompetencer ift. arbejdet med børn og unge i sorg eller krise.

- Emne 1: Hvilke tilbud findes der?
- Emne 2: Hvordan visiteres barnet videre til relevant hjælp?

Metode:

- Deltagerne introduceres til relevante offentlige tilbud.
- Uddannelsen afsluttes med at deltagerne får udleveret en case som de i grupper skal analysere på. (se afsnit 4). Den viden deltagerne har tilegnet sig undervejs skal nu bringes i anvendelse på kurset. Casen skal indeholde en praksisbeskrivelse samt spørgsmål der skal besvares således at deltagerne kan demonstrere at de:
 - Har forståelse for de grundlæggende teorier om sorg og krise
 - Har et tilfredsstillende kendskab til egne og andres kompetencer og hvorledes disse kompetencer i et tværfagligt samarbejde kan bidrage til en professionel håndtering af en sorg- eller krisesituation.
- Deltagerne fremlægger deres besvarelser af de stillede spørgsmål i casen for hinanden.

4. Opgaver og undervisningsmaterialer

Tema 3:

Med udgangspunkt i nedenstående beskrivelse af aktiv lytning kan deltagerne parvis øve aktiv lytning:

Begge deltagere finder en problemstilling som de gerne vil fortælle til den anden. Det er op til den enkelte deltager at afgøre om problemstillingen skal være arbejdsrelateret eller mere personlig. Deltagerne skiftes til henholdsvis at være den aktiv lyttende og den fortællende. Øvelsen kan med fordel vare 30 min idet deltagerne giver feedback på hinandens evne til at være aktiv lyttende. Nedenstående beskrivelse af aktiv lytning i relation til et barn kan evt. bruges som inspiration til øvelsen. Underviseren kan vælge at udskifte "barnet" med "Fokuspersion" såfremt deltagerne har svært ved at abstrahere fra at der står "barnet".

Aktiv lytning:

- Indstil dig på at lade barnet være i fokus. Hold dine løbske tanker i skak.
- Tag afsæt der, hvor barnet befinder sig.
- Vær anerkendende og engageret. Hvad der er vigtigt for barnet er vigtigt for dig. Du kan matche barnet ved hjælp af kropssprog, mimik og små ytringer. Små nik gør underværker.

- Stil spørgsmål eller gentag centrale udsagn. Hold dine meninger, synspunkter og gode råd for dig selv. Du skal ikke synes noget om det barnet siger.
- Prøv ikke at få barnet noget bestemt sted hen fx ved at stille ledende spørgsmål som : Tror du ikke det vil hjælpe at lege med de andre børn i stedet for at sidde her og være ked af det?
- Stil **nye** spørgsmål med udgangspunkt i de svar/udsagn du får.
- Giv god **tid** til barnets overvejelser over sin egen fortælling. – lad være med at sige noget fordi der opstår en pause.

Spørgemetode til at tale med børn

Denne metode uddybes med filmklip på <http://www.cancer.dk/omsorg/born-i-sorg/hjaelper-barn-sorg/> .

Det kan være svært for børn at sætte ord på, hvad det ligger til grund for, at de ændrer adfærd i forbindelse med dødsfald eller alvorlig sygdom i hjemmet.

For at finde frem til, hvad den ændrede adfærd skyldes, kan deltagerne anvende denne spørgemetode, der består af fem trin:

Beskriv for barnet, hvad du har bemærket: - Jeg har lagt mærke til...

Del dine opfattelser af, hvorfor du tror, det sker: - Jeg tror det handler om...

Anerkend barnets reaktion: - Jeg kan godt forstå, du har det sådan...

Spørg om, hvad barnet tænker, om det du siger: - Hvad tænker du om de ting, jeg siger?

Tal sammen om, hvad der kan hjælpe barnet: - Hvad tror du kan hjælpe?

Tema 6:

Case:

Du arbejder i børnehaven Solhøj som pædagogisk personale.

Mandag morgen bliver børnehaven kontaktet af Sofies far, der fortæller at Sofies bror og storesøster er blevet dræbt i en trafikulykke søndag aften. Det var moderen der kørte bilen, men da hun sad i den side af bilen der ikke blev ramt, overlevede hun. En modkørende bilist, der under et ildebefindende, mister kontrollen over sin bil har således påkørt bilen med Sofies mor, bror og søster. Begge søskende er dræbt på stedet. Moderen og resten af familien er naturligvis i dyb krise, så de ønsker fred og ro i den kommende tid. Sofie er hjemme fra børnehaven idet hun er meget ked af det og har brug for at være sammen med moderen og faderen. Moderen er stadig indlagt med diverse kvæstelser, men forventes udskrevet inden for en uges tid.

Personalet i børnehaven er meget chokerede over beskeden og samles sidst på dagen til et fælles møde, hvor lederen deltager for at informere om ulykken. Der er stor usikkerhed blandt personalet ift hvad det er mest hensigtsmæssigt at gøre på kort og på lang sigt.

Mange spørgsmål mangler at blive besvaret:

Hvem skal have den primære kontakt til familien i den kommende tid?

I hvilket omfang skal børnehavens personale deltage i familiens aktuelle krise?

Ønsker familien fx at personalet deltager i begravelsen af Sofies bror og søster eller vil de helst være alene?

Hvordan skal Sofie modtages når hun vender tilbage til børnehaven?

Hvem skal være kontaktperson?

Skal alle spørge til Sofie eller er det bedst at det kun er kontaktpersonen?

Hvad er bedst at sige og gøre når Sofie er i sorg?

Hvordan kan personalet i tiden fremover bedst støtte Sofie og hendes far og mor i den kommende krise- og sorgproces?

Er det muligt for personalet at få hjælp af en offentlig myndighed til at besvare nogle af ovenstående spørgsmål og dermed støtte dem i håndteringen af Sofies sorg-og kriseproces?

5. Litteraturliste mv.

Tema 1: Sorg og kriseforståelse

- Jesper Roesgaard Mogensen og Preben Engelbrecht (2013) : "At forstå sorg" kap.1-10.
- Atle Dyregrov (2007): "Sorg hos børn". Kap.1-6. Psykologisk Forlag
- Per Bøge og Jes Dige (2006): "Når små børn sørger. Et inspirationsmateriale til arbejdet med de 0-6 årige i børnehave, vuggestue og dagpleje". Kræftens bekæmpelse.

Tema 2: Fagpersonens betydning og ansvar for børn og unge i sorg eller krise

- Atle Dyregrov (2007): "Sorg hos børn". Kap.1-6. Psykologisk Forlag
- Jesper Roesgaard Mogensen og Preben Engelbrecht (2013) : "At forstå sorg" kap.1-10.
- Birger Møller (2010): "Når sorgen rammer". Kræftens bekæmpelse. (Denne bog er med til at skabe debat om voksnes ansvar i forhold til børn i svære livssituationer. Bogen fortæller historien om Kamilla på 5½ år, der sammen med sin dukke Sofie, går gennem en tid med mor Henriettes sygdom og død.)

Tema 3: Fagpersonens kompetencer i mødet med sorg- eller kriseramte børn og unge og den nærmeste familie

- Atle Dyregrov (2007): "Sorg hos børn". Psykologisk Forlag.
- Jesper Roesgaard Mogensen og Preben Engelbrecht (2013) : "At forstå sorg"
- Samtalekort til børn (kræftens bekæmpelse)
- Kim Jørgensen (2012): "Kommunikation for sundhedsprofessionelle". 2.udgave Forlag :Gad.
- Marshall Rosenberg (2005): Ikkevoldelig kommunikation –girafsprø. - 3.

Tema 4: Rørt, Ramt og rystet som fagperson.

- Susanne bang (2004): "Rørt, ramt og rystet".

Tema 5: Arbejdet med handleplaner

- Per Bøge, Jes Dige: OmSorg Handleplan 0-6 år. Kræftens bekæmpelse.

- Per Bøge, Jes Dige og Christina Grønbeck: Omsorg Handleplan. Et idékatalog for skolens møde med børn i sorg. Kræftens bekæmpelse.

Tema 6: Offentlige tilbud om støtte til sorg- eller kriserammede børn og unge samt den nærmeste familie

Se de aktuelle støttetilbud ved internetsøgning under den enkelte kommune.